

Зајакнување на соработката помеѓу органите за спроведување на законот и останатите засеганти страни во С/БНЕ

Автор: Фатос Маколи, Надворешен експерт на РАН

Radicalisation Awareness Network

RAN
Practitioners

Зајакнување на соработката помеѓу органите за спроведување на законот и останатите засеганти страни во С/БНЕ

ПРАВНО ИЗВЕСТУВАЊЕ

Овој документ е подготвен за Европската комисија, но ги одразува само гледиштата на авторите, а Европската комисија не е одговорна за какви било последици што произлегуваат од повторната употреба на оваа публикација. Повеќе информации за Европската Унија се достапни на интернет (<http://www.europa.eu>).

Луксембург: Канцеларија за публикации на Европската Унија, 2023 година

© Европска унија, 2023 година

Политиката за повторна употреба на документите на Европската комисија се спроведува со Одлуката на Комисијата 2011/833/ЕУ од 12 декември 2011 година за повторна употреба на документите на Комисијата (Сл. весник Л 330, 14.12.2011 г., стр. 39). Освен ако не е поинаку наведено, повторната употреба на овој документ е овластена според лиценцата Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). Ова значи дека е дозволена повторна употреба под услов да се даде соодветно признание и да се наведат какви било промени.

За каква било употреба или репродукција на елементи кои не се во сопственост на Европската Унија, можеби ќе треба да се побара дозвола директно од соодветните носители на правата.

Вовед

Насилниот екстремизам претставува како безбедносен, така и општествен проблем. Поради тоа, мора да се создадат пристапи за справување со насилниот екстремизам чија цел е да ја промовираат инклузивноста на различните општествени елементи и нивоа на власт.¹ Справувањето со влијанието од сите форми на екстремизмот подразбира инклузивност и мултидисциплинарност со вклучување на многу засегнати страни, не само оние од секторот на спроведување на законот и безбедноста, туку и оние од граѓанското општество и заедницата. Земјите од Западен Балкан (ЗБ), особено во изминатава деценија, се соочувале и понатаму се соочуваат со закани од насилен екстремизам и тероризам, без разлика дали станува збор за етно-националистички или религиозно мотивиран екстремизам, со тенденција да расте десничарскиот екстремизам. Извештаите и истражувањата на внатрешните владини организации и граѓанските организации (ГО), меѓународните извештаи за Западен Балкан, како што се извештаите на Европската комисија за напредокот на земјите на Западен Балкан, како и извештаите на Стејт Департментот на Соединетите Американски Држави (САД) за тероризам, ги препознаваат постигнатиот напредок и успех во полето на спречување и спротивставување на насилниот екстремизам (С/БНЕ), како што е изготвувањето закони, воспоставувањето механизми или успехите во спроведувањето на законот.² Меѓутоа, постигнат е ограничен напредок во воспоставувањето одржлив мултиагенциски пристап кон С/БНЕ.³ Додека земјите од ЗБ почнаа да ги евидентираат решенијата за С/БНЕ со меѓуинституционални механизми, вклучувајќи агенции за спроведување на законот, сегменти од граѓанското општество и меѓународни чинители, интервјуата спроведени за овој документ покажуваат дека овој пристап е сè уште релативно нов, бидејќи општите перцепции за насилниот екстремизам на создавачите на политики и заедницата на С/БНЕ се дека кај насилниот екстремизам сè уште примарен проблем е спроведувањето на законот и сигурноста.

Промената во пристапот е особено забележителна во одговорот кон појавата на странски терористички борци (СТБ) кои патувале во Сирија и Ирак. Во 2014 година, со поддршка од ЕУ и САД, сите земји на Западен Балкан усвоија холистички пристап со вклучување на С/БНЕ и на други релевантни чинители, какви што се граѓанското општество, невладините организации и верските заедници. Поради меѓународниот фокус на С/БНЕ и поддршката посветена на ова подрачје, земјите од Западен Балкан создадоа наменски механизми и политики. Меѓутоа, сè уште не е јасно дали овие механизми може да станат целосно оперативни и долгорочно одржливи, поради следниве причини:

- порастот на новите предизвици во врска со СТБ и нивните семејства, кои ги пренасочуваат напорите од примарна и секундарна превенција, со цел повеќе да се фокусираат на рехабилитацијата и реинтеграцијата (РиР),
- недостиг на координација меѓу централната власт и локалните засегнати страни,
- недостиг на финансиски средства, распределба на ресурсите и зависност од донаторски средства.

Граѓанските организации играат клучна улога во пристапот кон С/БНЕ кој го опфаќа целото општество. Граѓанските организации, како чинители, често се добро позиционирани, веродостојни и искусни во работата со одредени групи за да помогнат во препознавањето и решавањето на

¹ „Разбирање на механизмите за упатување во процесот на спречување и спротивставување на насилен екстремизам и радикализација кои водат кон тероризам: Водич за Југоисточна Европа“, 39, пристапено на 15 август 2022 година, <https://www.osce.org/secretariat/418274>

² „Balkans-Regional-Report.Pdf“, 27, пристапено 31 октомври 2022 година, <https://h2020connect.eu/wp-content/uploads/2021/04/Balkans-Regional-Report.pdf>

³ Менсур Хоти, Прашалник за чинителите на власта, 30 јули 2022 година.

поплаките коишто ги прават поединците поранливи на влијанието од насилните екстремистички групи.⁴

Во земјите од Западен Балкан, зголемената вклученост на граѓанските организации во С/БНЕ започна во текот на 2014-2015 година, првично во подигнување на свеста за ризиците од насилниот екстремизам и тероризам и постепено се вклучуваше во изработка на политички и стратешки документи, а подоцна директно се вклучува во С/БНЕ и РиР.

Вклученоста и улогата на граѓанските организации се разликуваат од земја до земја. Во Косово,* постои поголема вклученост на граѓанските организации во сите пристапи и активности на С/БНЕ, вклучувајќи креирање политики, изработка и имплементација на стратешки документи. Во други земји од Западен Балкан, вклученоста на граѓанските организации е преку превенција, рехабилитација и реинтеграција; меѓутоа, недостигаат конкретни податоци за нивната вклученост во создавањето стратегии и креирањето политики.

Постои потреба од поголема вклученост на граѓанските организации во сите процеси на С/БНЕ, почнувајќи од создавање стратегии и креирање политики, превенција, интервенција, рехабилитација и реинтеграција. За да се постигне пристап што го опфаќа целото општество, владите во земјите на Западен Балкан треба да создадат поттикнувачка средина за вклучување на граѓанските организации, со тоа што ќе ги вклучат во сите процеси, ќе изградат доверба и партнерство и ќе ги зајакнат капацитетите.

Овој документ има цел да даде одговор на предизвиците и препреките кои настануваат со мултидисциплинарната работа при решавање на С/БНЕ. Тој ќе ги идентификува лекциите од минатото и добрите практики што можат дополнително да се истражат, подобрат и приспособат на моменталниот контекст на Западен Балкан. Понатаму, ќе се утврдат подрачјата во кои треба да се зајакне соработката меѓу чинителите кои го спроведуваат законот/безбедноста и другите релевантни чинители, како во секундарна така и во терцијарна превенција. Во овој документ ќе се опишат моделите на соработка во секторот за спроведување на законот/безбедноста и другите релевантни чинители од земјите на ЕУ и како тие модели може да се приспособат во однос на важечките законодавства на Западен Балкан.

Во последниот дел, ќе бидат наведени препораки за тоа како да се зајакне соработката помеѓу чинителите во мултидисциплинарните тимови, со посебен нагласок на односот помеѓу службениците за спроведување на законот/безбедноста и другите релевантни чинители во С/БНЕ. Користената методологија вклучува примарни извори што користат прашалници, официјални документи, како и истражувања од постојна литература во подрачјето на С/БНЕ, особено документите на РАН, како и споредба на постојните модели за состојбата во сеопфатниот пристап во С/БНЕ.

⁴ „Улогата на граѓанското општество во спречување и сузбивање на насилниот екстремизам и радикализација кои водат до тероризам: Водич за Југоисточна Европа“, 10, пристапено на 7 март 2023 година, <https://www.osce.org/secretariat/400241>

*Оваа ознака не е во спротивност со позициите за статусот и е во согласност со UNSCR 1244 и Мислењето на Меѓународниот суд на правдата за прогласувањето независност на Косово.

Согледување на предизвиците, потребите и научените лекции при соработката меѓу сигурносните чинители и другите засегнати страни во С/БНЕ

Сите земји на Западен Балкан се соочуваат со некаква форма на насилен екстремизам, без разлика дали станува збор за (насилен) десничарски екстремизам, левичарски екстремизам или исламистички екстремизам, што ги доведува во прашање институциите и општественото единство во земјите на Западен Балкан.⁵ Решавањето на различните идеологии присутни во регионот се разликува и првенствено е поврзано со СТБ, бидејќи земјите на Западен Балкан имаат развиено разни програми и политики за С/БНЕ во полето на РиР на СТБ и нивните семејства.⁶ Меѓутоа, и покрај напредокот забележан од извештаите на меѓународните институции, се чини дека напорите на Западен Балкан се ограничени и дека сè уште не постои одржливост на механизмите за мултидисциплинарен пристап во С/БНЕ.⁷

Координацијата помеѓу централната и локалната власт и понатаму претставува предизвик поради недостигот на локални капацитети во С/БНЕ. Исто така, вклучувањето на сегменти од граѓанското општество и создавањето на сопственост над процесите од страна на граѓанското општество претставува предизвик поради недостиг на локални ресурси. Повеќето меѓународни грантови се фокусирани/посветени да ги поддржат заложбите на РиР, а не примарната и секундарната превенција на насилниот екстремизам. Покрај тоа, работејќи во сферата на С/БНЕ, граѓанските организации се соочуваат со отпор во однос на размената на информации од сигурносниот сектор, што се смета за доминантен чинител во С/БНЕ.⁸ Меѓусекторското одвојување е главно поврзано со недостигот на формални регулаторни и политички механизми што ја поддржуваат и регулираат размената на податоци. Понатаму, разликата во организациската култура и целите меѓу засегнатите страни е предизвик за да се формира ефикасен мултидисциплинарен пристап.⁹

Сепак, некои од земјите на Западен Балкан успешно ги координираат активностите и создаваат тела помеѓу агенциите за спроведување на законот/безбедноста и другите релевантни чинители кои имаат улога во С/БНЕ.¹⁰ Во следниов дел, кусо се објаснети постојните механизми во одредени земји на Западен Балкан, и се претставени стратешки документи или програми за С/БНЕ, како и потребите и научените лекции.

а) Институционална поставеност и правна рамка на земјите на Западен Балкан

Сите земји на Западен Балкан имаат усвоено заедничко законодавство во полето на спречување и борба против тероризмот и главно се смета дека се во целосна или блиска усогласност со правните акти на ЕУ, вклучувајќи ги дефинирањето и санкционирањето на сите форми на тероризам.

⁵ „Пакет за проширување 2021“, Текст, Европска комисија - Европска комисија, пристапено 31 октомври 2022 година, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_5275

⁶ „Пакет за проширување 2021“.

⁷ „Пакет за проширување 2021“.

⁸ Ерик Росанд и Ерик Ментон, „Научени лекции од спречување и сузбивање на насилниот екстремизам во Западен Балкан“ 41 (2021 година): 3, https://www.gcerf.org/wp-content/uploads/2021/05/rosand_and_manton_newsbrief.pdf

⁹ Луан Кека, Прашалник за чинителите на власта, 21 јули 2022 година.

¹⁰ Кека.

Речиси сите земји на Западен Балкан се имаат соочено со прашањето за спречување и борба против тероризмот преку национални стратегии против тероризам. Меѓутоа, вклученоста на граѓаните од земјите на Западен Балкан во зоната на конфликт, главно во рамки на терористичките организации, како и ширењето на екстремистички наративи и идеологии, ја нагласи потребата да се зајакнат заложбите во С/БНЕ, преку решавање на идентификуваните проблеми и закани, како и преку стратешки документи и планирање на националните закони.

Првите обиди да се изработи нацрт-документ за стратегија во С/БНЕ, во повеќето земји на Западен Балкан датираат од 2015 година. Меѓутоа, во последните години, со оглед на новите трендови, предизвици и закани, дојде до заедничко разбирање за вклучувањето на С/БНЕ во рамки на националните стратегии за борба против тероризмот, како што е во случајот со Албанија, Босна и Херцеговина, Косово и Северна Македонија. Сепак, од различни причини, некои од земјите на Западен Балкан се соочуваат со предизвици во остварувањето на своите цели, со исклучок на Албанија, којашто веќе ја одобри Меѓусекторската стратегија за борба против тероризмот 2021-2025 и Акцискиот план 2021-2023, што се темелат врз четирите главни столба: превенција, заштита, прогон и одговор на тероризмот, врз основа на Стратегијата на ЕУ за борба против тероризмот. Во октомври 2022 година беше одобрена новата стратегија на Босна и Херцеговина за борба против тероризмот (БТ)/С/БНЕ (2021 до 2026 година). Во моментот се изработуваат акциски планови од страна на властите на федерално и државно ниво (Федерација Босна и Херцеговина, Република Србија и Округот Брчко). Меѓутоа, Европската комисија препорачува новата стратегија да биде во согласност со политиката на ЕУ и дека е потребно да се даде поголемо значење на С/БНЕ, покривајќи ги сите форми на радикализација и насилен екстремизам (политички, етно-националистички и верски) и адресирајќи ги и во теренските активности за С/БНЕ.¹¹ Врз основа на интервјуата спроведени со локалните експерти, овие препораки се земаат предвид, а понатаму, улогата на граѓанските организации ќе биде детално објаснета во последователните документи (акциски планови).¹² Косово, во текот на 2022 година, по извршена процена на досега преземените мерки, како и врз основа на процената на ситуацијата и новите закани од насилниот екстремизам и тероризам, изработи нова стратегија за борба против тероризам 2023-2028, што беше објавена на официјалната веб-страница на Министерството за внатрешни работи (МВР)¹³ во јули 2023 година.¹⁴

Србија допрва треба да изработи нацрт за нова национална стратегија за спречување и борба против тероризмот (2017-2021). Меѓутоа, редовниот механизам за следење и известување во врска со имплементацијата на стратегијата не беше функционален врз основа на извештаите на Европската комисија за Србија за 2022 година.¹⁵

Северна Македонија, како и други земји од Западен Балкан, усвои национални стратегии за борба против тероризмот (2018-2022 г.) и за борба против насилниот екстремизам (2018-2022 г.) со поврзани акциски планови.

Црна Гора ја усвои својата прва стратегија за борба против насилниот екстремизам за 2016-2018 г. и изработи нова стратегија за борба против насилниот екстремизам 2020-2024 г. во октомври 2022 година.

Сите стратешки документи и нацрт-документите на земјите на Западен Балкан во процесот на одобрување за С/БНЕ претставуваат основа за справување со предизвиците и заканите преку сеопфатен пристап, темелен на важните улоги што ги имаат институциите на централно ниво, но и на локално ниво, со нагласок на незаменливата улога и соработката со граѓанското општество.

¹¹ Генерален директорат за соседство и преговори за проширување, „Извештај на Босна и Херцеговина 2021“, 38–39, пристапено на 10 август, 2022 година, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/bosnia-and-herzegovina-report-2021_en

¹² Д-р Владо Азиновиќ, Прашалник наменет за стручните чинители, 1 август, 2022 година.

¹³ „Стратешки документи на МВРДА“, пристапено на 1 август 2023 година, <https://mpb.rks-gov.net/f/39/Strategic-documents>

¹⁴ Ребека Кена, Прашалник наменет за чинителите-граѓански организации, 28 јули 2022 година.

¹⁵ „Извештај за Србија 2022 година“, пристапено на 31 јули 2023 година, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/serbia-report-2022_en

б) Механизми за борба против тероризмот и С/БНЕ воспоставени во земјите на Западен Балкан

Речиси сите земји на Западен Балкан имаат поставено и операционализирано механизми за координација во полето на БТ и С/БНЕ, што вклучуваат сигурносни агенции и агенции за спроведување на законот, како и институции на централно и локално ниво како што се образовните установи, социјалните служби, здравствените службите, граѓанското општество, граѓанските организации и приватниот сектор.

Во земјите на Западен Балкан, водечки чинител во борбата против тероризмот се органите за спроведување на законот (полицијата), придружена од други безбедносни чинители, вклучувајќи ги и државните разузнавачки агенции. Улогата на органите за спроведување на законот во механизмите за С/БНЕ е главно фокусирана на пристапот на полицијата во заедницата.

Моделите на земјите од Западен Балкан утврдуваат сеопфатен пристап на законите од тероризмот и насилниот екстремизам. Понатаму, повеќето од земјите на Западен Балкан го прифаќаат пристапот што го опфаќа целото општество за С/БНЕ.

Сеопфатен пристап на целото општество

Пристап кон С/БНЕ што предвидува улога за чинителите од граѓанското општество, невладините чинители, како и релевантните владини чинители од сите сектори, во превенцијата на насилниот екстремизам (ОБСЕ).¹⁶

Земјите на Западен Балкан имаат воспоставено посебни механизми за координација на прашањата во врска со С/БНЕ, коишто се разликуваат во поглед на нивната положба и подреденост, од една до друга земја, но се слични во однос на нивната мисија и обврски. Додека во Албанија и Северна Македонија се создадени посебни органи, во Косово и Србија овие механизми се наоѓаат во рамки на Министерството за внатрешни работи, додека, пак, во Босна и Херцеговина се наоѓаат во рамки на Министерството за безбедност.

Албанија

Албанија го формираше Центарот за сузбивање на насилниот екстремизам (Центар за БНЕ), којшто е одговорен за градење капацитети, координирање на активностите за сузбивање на насилниот екстремизам низ сите владини институции и надгледување на имплементацијата на националната стратегија за БНЕ.¹⁷ Координативниот центар за БНЕ во Албанија, исто така, е поврзан со институциите на локално управно ниво, за да се зголеми свеста за С/БНЕ и да се процени работата на чинителите во релевантните општини во формирањето на локални совети за безбедност (ЛСБ). Овие локални совети за безбедност се составени од практичари од прва линија, како што се учители, психолози, социолози и полициски службеници, како и претставници од верските заедници. Координативниот центар за БНЕ е достапен и за персоналот во затворите и за оние кои се на условно ослободување.¹⁸ Важно е да е напомене дека соработката помеѓу органите за спроведување на

¹⁶ „Сеопфатниот пристап на целото општество кон спречување и спротивставување на насилен екстремизам и радикализацијат кои водат кон тероризам“, 7, пристапено на 3 февруари 2023 година, https://www.osce.org/files/f/documents/a/7/444340_0.pdf

¹⁷ Генерален директорат за соседство и преговори за проширување, „Извештај за Албанија 2021“, 43,44, пристапено на 12 август 2022 година, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/albania-report-2021_en

¹⁸ Генерален директорат за соседство и преговори за проширување, 43,44.

законот/безбедноста и другите засегнати страни, главно се одвива околу РиР на СТБ и нивните семејства што се враќаат од Сирија.¹⁹

Босна и Херцеговина

Министерството за безбедност на Босна и Херцеговина е главната одговорна владина институција што се справува со С/БНЕ на национално ниво и има канцеларија за соработка со останатите чинители во тоа подрачје. Како и во другите земји на Западен Балкан, разни меѓународни организации поддржуваат и спроведуваат различни програми во полето на С/БНЕ, како што се градење капацитети, подигнување на свеста, дерадикализација, репатријација и рехабилитација.

Што се однесува до вклучените учесници, голем број на институции се активни во борбата против тероризмот и насилниот екстремизам и справувањето со СТБ повратници и нивните семејства.

Проектот „Институционално зајакнување: Воспоставување на официјален реферален механизам за превенција на насилниот екстремизам во Босна и Херцеговина“²⁰ од Меѓународната организација за миграции (ИОМ) предвидува работа со семејствата, медиумите, центрите за вработување, локалните градоначалници, полицијата, исламската заедница и младината. Целта е да се воспостави пристап со механизми за упатување, за да се идентификуваат ризичните поединци и да се одговори навреме и соодветно.²¹ Исто така, постои соработка помеѓу меѓународните и локалните граѓански организации во имплементацијата на различните проекти за С/БНЕ и координацијата во заложбите на засегнатите страни.

Косово

Владата на Косово го назначи министерот за внатрешни работи за национален координатор за спречување на насилниот екстремизам и борбата против тероризмот, кој има функција да врши надзор и координација на меѓуинституциските заложби во С/БНЕ.²²

Исто така, вклучени се и многу други чинители што имаат координирани активности во оваа насока. Важно е да се напомене дека другите релевантни чинители се граѓанското општество, локалните и меѓународните експерти, владините и невладините организации (НВО) и Исламската заедница во Косово (ИЗК). Граѓанските организации во Косово се несомнено едни од најважните засегнати страни во подигањето на свеста, дерадикализацијата и С/БНЕ. Меѓународната заедница главно има улога во градењето капацитети, како и советодавна улога, па треба да се нагласи дека поголемиот дел од средствата за локалните граѓански организации вклучени во сузбивањето на радикализмот и насилниот екстремизам, доаѓа од нив.²³

Со постојните стратегии, прифатен е пристапот на целото општество за С/БНЕ и доделени се повеќе одговорности на локалните чинители. Во овој контекст, локалното ниво го сочинуваат општинските совети за безбедност (ОСБ) кои ги водат градоначалниците, со учество на претставници од локалното собрание, институциите за безбедност, претставници на етничките и верските заедници, граѓанските организации, локалните медиуми и бизнисите. Понатаму, во 2016 година, беше создаден првиот механизам за упатување за С/БНЕ, како пилот проект во една општина, што се покажа како успешна приказна и се очекува да се спроведе уште во три други општини.²⁴

¹⁹ Генерален директорат за соседство и преговори за проширување, 43,44.

²⁰ Дамир Капици, „БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА“, 9, пристапено на 12 август 2022 година, https://h2020connekt.eu/wp-content/uploads/2021/01/Bosnia_CONNEKT_Approaches_to_extremism.pdf.

²¹ Капици, 9.

²² Генерален директорат за соседство и преговори за проширување, „Извештај за Косово 2021“ 19 ноември 2021 година, 44, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/kosovo-report-2021_en.

²³ Љуљзим Пеци и Агон, „Косово - макро-двигатели на радикализација и насилен екстремизам“, *Connekt* (блог), 5, пристапено на 4 август 2022 година, <https://h2020connekt.eu/publications/mapping-the-drivers-of-radicalisation-in-the-light-of-state-dynamics-in-kosovo/>.

²⁴ Љуљзим Пеци и Агон, 5.

За разлика од другите земји, соработката и координацијата на активностите помеѓу органите за спроведување на законот/безбедноста и другите чинители во С/БНЕ во Косово, главно се одвива преку Одделот за спречување и реинтеграција на радикализирани лица (ОСРПЈ). Овој механизам е создаден во 2017 година, во Министерството за внатрешни работи и главната функција е да врши меѓусекторска координација на активностите за реинтеграција на ослободени затвореници (обвинети за тероризам), на државно ниво. Вклучените службеници се од Министерството за внатрешни работи, Косовската полиција (КП), Министерството за правда, Министерството за труд и социјална политика, Службата за условно ослободување(СУО) и Поправната служба на Косово (ПСК), општините и другите засегнати страни.²⁵ Оваа соработка во изминативе години се одвиваше во репатријацијата на СТБ и нивните семејства како и во процесот на реинтеграција, рехабилитација и ресоцијализација. Како предизвик останува недостигот на структурирани процени на разик од страна на некои важни чинители, вклучувајќи ги поправната служба, службата за условно ослободување и министерството за внатрешни работи на Косово, а коишто се потребни за да се даде одговор на потребите и ризиците што ги создаваат повратниците и репатрираните граѓани.²⁶ И покрај овие чинители, полицијата на Косово и разузнавачките служби забележале дека се користеле постојни модели, како што се VERA2 и ERG22, за да се процени нивото на законите од СТБ.²⁷

Северна Македонија

Северна Македонија има Национален комитет за спречување на насилен екстремизам и борба против тероризам (НКСНЕБПТ), чиј претседавач е националниот координатор за борба против тероризам и спречување насилен екстремизам. Во Комитетот се претставени клучните институции одговорни за борба против тероризмот и насилниот екстремизам, како што се претставници од сите министерства, полицијата и разузнавачката заедница.²⁸ Ова тело е одговорно за координација и меѓуинституционална соработка на национално ниво и локални нивоа. Комитетот за спречување на насилен екстремизам и борба против тероризам, во практика, спроведува активности за подигнување на свеста за националните акциски планови за сузбивање на насилниот екстремизам, со цел да се зајакне капацитетот за имплементација.²⁹

Србија

Во Србија главната одговорна институција за имплементација на стратегијата за спречување и борба против тероризмот е Министерството за внатрешни работи, додека другите релевантни чинители се разузнавачката служба, засегнатите страни од приватниот сектор и граѓанското општество.³⁰ Во стратегијата за борба против тероризмот 2017-2021 година, Србија ја нагласува вклученоста на граѓанските организации како соработници и понекогаш партнери во спречувањето на насилниот екстремизам. Меѓутоа, според истражувањата на Хелсиншкиот комитет за човекови права во Србија, недовербата на безбедносните органи кон граѓанските организации претставува предизвик.³¹ Покрај ова, има заложби на локално ниво за С/БНЕ, како што е случајот со DataD центарот во Нови Пазар, Србија, што го овозможи и поддржа создавањето на механизми за упатување што ги сплотуваат

²⁵ Кена, Прашалник наменет за чинителите-граѓански организации.

²⁶ Ардит Орана и Скендер Пертеши, „Исклучување, рехабилитација и реинтеграција на странски терористички борци“ 10, пристапено на 12 август 2022 година, <https://qkss.org/en/publikimet/disengagement-rehabilitation-reintegration-foreign-terrorist-fighters>

²⁷ Ардит Орана и Скендер Пертеши, 10.

²⁸ Генерален директорат за соседство и преговори за проширување, „Извештај за Северна Македонија 2021“, 40, пристапено на 16 август 2022 година, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/north-macedonia-report-2021_en.

²⁹ „Северна Македонија“, *Стејт департментот на САД* (блог), пристапено на 16 август 2022 година, <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2020/north-macedonia/>.

³⁰ „Uspon desnice: slučaj Srbija – Ekstremizam, terorizam, strani borci“, *helsinki odbor za ljudska prava u srbiji*, 2022, 56,57, <https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/Uspon%20desnice%20-%20slucaj%20Srbija.pdf>

³¹ „Uspon desnice: slučaj Srbija – Ekstremizam, terorizam, strani borci“, 46.

различните локални чинители (пр. полицијата, обвинителите, училиштата, спортските клубови, верските институции, медиумите, граѓанските организации).³²

Како и во случаите на Албанија и Босна и Херцеговина, во изминативе години има поголема соработка помеѓу органите за спроведување на законот/безбедноста и останатите засегнати страни во однос на прашањата за репатријацијата, реинтеграцијата и рехабилитацијата на повратниците од Сирија.³³

с) Мултиагенциски и мултидисциплинарни пристапи во Западен Балкан

Земјите на Западен Балкан ја препознаа потребата за сеопфатен пристап за С/БНЕ. За ефикасно спроведување услуги во рамки на С/БНЕ и подобрување на соработката меѓу сите чинители, земјите на Западен Балкан усвоија мултиагенциски/мултидисциплинарен пристап, што е клучен за спроведување превентивни мерки за заштита на граѓаните од изложеноста на екстремистички идеологии.

Во параграфите во продолжение, се претставени моделите на механизмите за упатување што се развиваат во земјите на Западен Балкан каде се одвива соработка и вклученост на агенциите за спроведување на законот/безбедноста и другите засегнати страни.

Косово е меѓу првите земји на Западен Балкан што во 2016 година пилотирале механизам за упатување во една од општините засегнати од екстремизам. Овој механизам за упатување во општината Гнилане ги усвојува мултидисциплинарниот и холистичкиот пристап за вклучување на заедницата и работа на полицијата ориентирана кон заедницата што ги вклучува сите сектори на општеството. Механизмот за упатување ја користи постојната соработка меѓу локалните власти, полицијата и локалната заедница за прифаќање поединци изложени на ризик кои се во опасност да се вклучат во насилен екстремизам, со цел да се процени природата и степенот на тој ризик и за да се развие најсоодветна поддршка за засегнатите поединци. Меѓутоа, механизмот за упатување во Гнилане се користи за рана идентификација на индивидуи изложени на ризик или индивидуи ранливи на радикализам, за да се спречи радикализација на индивидуи во општеството. Затоа, не ги вклучува терцијарните процеси на радикализација и реинтеграција. Членовите на механизмот за упатување се претставници на локалното ниво, коишто имаат близок контакт со заедницата во секојдневниот живот, како што се општинските службеници, полицијата на Косово, поправната служба, одделот за образование, одделот за социјална служба, верските заедници, психолозите и советите на родители. Надворешните партнери со кои соработува механизмот за упатување, во најголем случај, се граѓанските организации, останатите институции за спроведување на законот, форумите за безбедност на заедницата, претставниците на медиумите и младинските организации.³⁴

Механизмот за упатување има пет главни одговорности, секогаш во согласност со начелата за доверливост и заштита на податоци:

1. рана идентификација на индивидуи изложени на ризик,
2. процена на природата на ризикот и утврдување мерки за третман во форма на пакет за поддршка,
3. имплементација на пакетот за поддршка (мерки за третман),
4. да се погрижи дека индивидуата ги добила соодветниот совет и поддршка,
5. процена на ефикасноста на имплементацијата на пакетот за поддршка.

³² „Referalni-Mehanizam-Za-Prevenciju-i-Suzbijanje-Ekstremizma-i-Radikalizma.Pdf“, пристапено на 1 ноември 2022 година, <https://www.kcdamad.org/wp-content/uploads/2019/09/Referalni-mehanizam-za-prevenciju-i-suzbijanje-ekstremizma-i-radikalizma.pdf>

³³ Азиновиќ, Прашалник наменет за стручните чинители.

³⁴ Интервју со Луан Кека.

Процес на механизмот за упатување:

- Механизмот за упатување ја вклучува фазата на идентификација на индивидуите што се ранливи на радикализам, што се одвива преку различни чинители во општеството, кои имаат претходна обука, особено за показатели за идентификација на индивидуи изложени на ризик и ранливост, како што се полицијата, членовите на семејството, врсници, учителите или училишните психолози, докторот од амбулантата во тоа соседство во општината, претставници на религиозни органи и спортски тренери.³⁵
- По завршувањето на фазата за идентификација, започнува фазата на разгледување на случајот, во која членовите на механизмот за упатување собираат информации за тоа колку поединецот е подложен на радикализам, вклучувајќи и процена на неговите/нејзините потреби, како и процена на ризикот.
- Следната фаза го вклучува упатувањето за поддршка и, во оваа фаза, се подготвува процена за обезбедената поддршка, според утврдените потреби на индивидуата, процената на ризикот и одредените потреби за поддршка. Во текот на оваа фаза, членовите на механизмот за упатување одлучуваат со мнозинство на гласови дали ќе продолжат со пружањето на поддршка ако индивидуата е изложена на ризик. Во случај да се процени дека засегнатата индивидуа не е ранлива на радикализам или се лечи во некоја друга установа, членовите на механизмот за упатување може да одлучат да не продолжат да го обезбедуваат пакетот за поддршка. Доколку одлучат да се обезбеди поддршка, членовите на механизмот за упатување, врз основа на процената на потребите, го разгледуваат и дефинираат пакетот за поддршка (дефиниција на пакетот за поддршка) што ќе ѝ се понуди на засегнатата личност, а којшто може да вклучува социјална помош, професионална обука, психолошко советување итн.
- Во случај да се осмисли соодветен пакет за поддршка, тогаш тој пакет ѝ се нуди на засегнатата личност (Испорачување пакет за поддршка). Потоа, се следи напредокот и се прегледува ранливоста за да се утврди дали пакетот ја обезбедил соодветната поддршка и личноста може да го напушти механизмот (Излез), или, ако пакетот не бил успешен, тогаш личноста мора повторно да го пројде процесот на упатување (Враќање) или да се упати понатаму до други институции. Во случаи каде има високо ниво на ризик, личноста се упатува до полициските служби за понатамошни дејствија.

Механизмот за упатување во Косово се смета за успешен пилот модел за прашањата за С/БНЕ и беше планирано да се воспостави и во други општини засегнати од радикализација и екстремизам. Меѓутоа, со новите трендови за СТБ и нивните семејства, како и со потребата да се воспостави и зајакне Одделот за спречување и реинтеграција во рамки на Министерството за внатрешни работи, фокусот се пренасочи на централното ниво, па, оттука, механизмот за упатување не беше возможно да се прошири во други општини.³⁶ Според локалниот експерт, г-дин Менсур Хоти, планот е и во други општини да се прошири и усвои истиот механизам за упатување како што е моделот „Канал“ (Channell) на Обединетото Кралство, којшто е пилотиран во општините Хани и Елезит.

Со воспоставување на механизмот за упатување е постигната вклученост на локалните нивоа и мултидисциплинарниот пристап во идентификацијата на потребите и имплементацијата на програмите за заштита на ранливите индивидуи од влијанијата на екстремистичките идеологии. Механизмот за упатување во Гнилане овозможи соработка, координација и вистинска комуникација меѓу сите институции на локално ниво, Исламската заедница во Косово и, особено со образовните институции, со што се зголеми комуникацијата со родителите во поглед на нивните грижи и координацијата на активностите. И покрај постигнатите резултати, според оние што се вклучени во управувањето со програмата, од 2018 година се третирали 10 случаи, од кои речиси сите избегнале

³⁵ Луан Кека, Прашалник за чинителите на власта.

³⁶ Интервју со Луан Кека.

понатамошна радикализација на индивидуите.³⁷ Механизмот за упатување се соочува со предизвици како што се недостигот на финансиски средства потребни за спроведување на програмите за спречување, како и недостигот на искуство на сите чинители во рамките на механизмот за упатување. Според годишниот извештај за 2022 година, таа година се третирани седум случаи на малолетници кои покажуваат знаци на радикализација.³⁸

Механизмот за упатување во Гнилане се фокусира само на индетификување личности подложни на екстремистички идеологии и радикализам, додека, пак, враќањето на странските борци и нивните семејства од зоните на конфликт ја зголеми потребата да се развијат програми во полето на реинтеграција и ресоцијализација, како и потребата за вклучување на локалните граѓански организации.

Во моментов, отпочнат е пренос на одговорности на локално ниво од Одделот за спречување и реинтеграција на радикализирани лица. Како резултат на овој процес, започната е имплементација на механизмот за упатување во општините Хани и Елезит (се очекува дека наскоро ќе почне и проширувањето во други општини), врз основа на моделот Channel на ОК, што ќе биде објаснето во продолжение во документот. Со овој механизам се вклучуваат релевантните чинители на локално ниво, како што се оние од здравствените служби, психолошката поддршка, социјалните и образовните служби, полицијата итн.³⁹ Централните и локалните косовски тимови за итна интервенција, а коишто се вклучени во С/БНЕ, имаа серија студиски посети во Обединетото Кралство, за да научат за моделот. Тие посетија обука од британските експерти за Косово. Бидејќи пристапот на полицијата во Косово е сличен со британскиот модел и, со поддршка од британската влада, одлучија да започнат да го применуваат моделот Channel.

Механизмот за упатување е наменет да даде поддршка и заштита на личностите кои се под ризик или подложни на насилан екстремизам и тероризам.

Механизмот на Хани и Елезит, за разлика од британскиот модел Channel, не е фокусиран само на подложните поединци и оние на кои им се заканува опасност од екстремистички идеологии. Исто така, има улога во ресоцијализацијата и реинтеграцијата на повратниците од зоните на конфликт, а и на личностите ослободени од затвор откако биле обвинети за терористички дела.⁴⁰

Модел Channel на Обединетото Кралство

Моделот Channel е волонтерска, доверлива програма, што ги штити луѓето кои се идентификувани како ранливи да бидат вовлечени во тероризам. Претставува мултиагенциски процес, што ги вклучува социјалните работници, училиштата, факултетите и универзитетите за понатамошно образование, службите за малолетници, службите за деца и родители, локалните заштитни аранжмани, управителите за заштита на локалните власти, локалната власт за служби за рана помош, Британската агенција за миграции (агенција за визи и миграција), граничните сили, домувањето, затворите и посредниците за условно ослободување.⁴¹

Одговорностите и целите на моделот Channel се:

- идентификување индивидуи изложени на ризик,

³⁷ „Разбирање на механизмите за упатување во процесот на спречување и спротивставување на насилан екстремизам и радикализација кои водат кон тероризам“, 103, пристапено на 7 март 2023 година, <https://www.osce.org/files/f/documents/7/4/418274.pdf>

³⁸ Менсур Хоти, Прашалник за чинителите на власта, 4 август 2023 година.

³⁹ Хоти, Прашалник за чинителите на власта, 30 јули 2022 година.

⁴⁰ Хоти.

⁴¹ „Упатство за одговорностите на моделот Channel: Заштита на индивидуите ранливи да бидат вовлечени во тероризам“, 7, пристапено на 24 август 2022 година,

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/964567/6.6271_HO_HMG_Channel_Duty_Guidance_v14_Web.pdf

- проценка на природата и степенот на ризикот,
- развивање најсоодветен план за поддршка на засегнатите индивидуи.

Улогата на полицијата во моделот Channel главно е фокусирана на процената на ризикот и управувањето со ризик, а оваа проценка треба да се спроведе заедно со процената на потребите на индивидуата. Исто така, полицијата, имајќи ја предвид природата на нивната работа, служи како адреса на која што се упатуваат случаите.

Северна Македонија, од 2019 г., започна со имплементација на механизмот за упатување познат како „Passage4prevent“, што е мултиагенциски механизам одговорен за упатување на поединците кои се во опасност од радикализација којашто може да доведе до насилен екстремизам. Овој механизам за упатување е развиен во рамки на проектот „Едуцирај за да превенираш – Јакнење на училишниот кадар и родителите за развивање младинска отпорност кон насилниот екстремизам“, којшто го спроведе Центарот за истражување и креирање политики, во партнерство со Центарот за образование и развој и НЕКСУС, а којшто го финансираше Европската Унија во рамките на STRIVE Global програмата управувана од Хедаја центарот за извонредност за спречување на насилен екстремизам.⁴²

Ова е модел на механизам за упатување што е воспоставен на ниво на заедницата и предвидува мултиагенциска структура и овозможува проценка на ризиците и поддршка за поединците од различни перспективи: психолошка, образовна, социолошка, здравствена, културолошка и верска. Passage4prevent не го вклучува создавањето на посебен механизам, туку е само надоградба на веќе постојниот механизам на локално ниво, а којшто е наменет за вакви прашања, какви што се механизмите за борба против домашно насилство, со една разлика: полицијата нема директен пристап до тие поединци, бидејќи екстремизмот се смета за пред-криминална фаза.⁴³

Во рамките на грантовите на Глобалниот фонд за ангажман и отпорност на заедницата (GCERF), за градење капацитети и помош за вратените СТБ и нивните семејства (психолошка поддршка и развој на вештини), конзорциум од граѓански организации на Северна Македонија е вклучен во различни активности во С/БНЕ и РиР.⁴⁴ Пример за една од овие граѓански организации е и НЕКСУС, што е вклучена од активностите каква што е изготвувањето документи како што следува:

- следење и проценка на постојните стратегии и акциски планови;
- активен придонес во изработката на национални стратегии за борба против насилниот екстремизам и сузбивање на тероризмот и нивните акциски планови,
- организирање настани во заедниците во одредени општини, во кои живеат вратените СТБ и нивните семејства, за различни теми, какви што се различните форми на насилство, основните права на децата, право на РиР на ранливите категории и подигање на свеста меѓу заедниците за реинтегација на поранешни насилни екстремисти и нивните семејства;
- подготовка и изготвување на целокупни комплекти документи, за работници од првите линии, во согласност со Националниот план за РиР и во договор со Националниот комитет и локалните мултидисциплинарни тимови:
 - прашалник за проценка на степенот на радикализација на поединците што се дел од процесот на РиР,
 - стандарден оперативен протокол за работа со повратници и нивните семејства,

⁴² „Passage4Prevent-Prelom-Ang.Pdf“, 5, пристапено на 16 август 2022 година, <http://www.crpm.org.mk/wp-content/uploads/2019/07/Passage4Prevent-prelom-ang.pdf>

⁴³ „Passage4Prevent-Prelom-Ang.Pdf“, 18.

⁴⁴ „Северна Македонија“, GCERF (блог), 5 јануари 2022 година, <https://www.gcerf.org/north-macedonia/>.

- прирачник со симболи кои упатуваат на рана радикализација во заедницата,
- стандардизиран модел на пристап за радикализација, ресоцијализација и реинтеграција на борци повратници од странски боишта и нивните семејства,
- стандардизиран модел на пристап за С/БНЕ,
- Прирачник 1: Радикализам и радикализација: основни услови и карактеристики на феноменот,
- Прирачник 2: Спречување радикализација,
- Прирачник 3: Рехабилитација од насилен екстремизам и радикализација.

Овие документи не се јавно достапни и наменети само за интерна употреба на Националниот комитет⁴⁵ за борба против насилниот екстремизам и сузбивање на тероризмот, како и за сите оние национални институции и тела кои работат на оваа проблематика.⁴⁶

Во 2018 година, Србија започна на локално ниво да го имплементира мултиагенцискиот механизам за упатување (општина Нови Пазар). Механизмот за упатување за превенција и контрола на радикализацијата и насилниот екстремизам претставува целосна работна рамка за институционално дејствување и подобрување на соработката на различните општествени чинители во Нови Пазар (институции и служби, тела, локална самоуправа, верски заедници, граѓански организации, медиуми и други), врз основа на постојните мандати и одговорности. Целта на механизмот за упатување е преку превентивна/проактивна работа да ги спречи и отстрани ризиците и да пружи помош и поддршка за децата и младите кога се изложени на ризик од радикализација, реактивна/интервентна работа во рано препознавање на можни врски со екстремизам и радикализам, како и ефикасен одговор пред да се изврши криминално дело.

Главната цел на механизмот за упатување е:

- да обезбеди почитување на човековите права на децата/младите кои се под ризик или се поврзани со екстремизам и радикализам, да се обезбеди ефикасен начин за давање услуги во рамките на секоја институција;
- да обезбеди упатување до други даватели на услуги, без разлика дали е во најдобар интерес за детето/младото лице и упатување до градското координациско тело, ако системот на службата не е во можност да го обработи случајот самостојно;
- да ги синхронизира заложбите за подобрување на локалните политики и постапки за широк спектар на предизвици, ризици и закани за човековата безбедност и општествената безбедност во локалната заедница;
- да прибере податоци за обезбедените услуги и да ги идентификува потребите за да се подобри системот за креирање јавни политики поврзани со прашањата за екстремизам и радикализам.⁴⁷

Релевантните чинители кои учествуваат во механизмот за упатување се поделени во две главни групи: **Примарните чинители** се институции/организации кои директно работат со децата, се среќаваат со нив или младите лица и секојдневно обезбедуваат различни видови на услуги според своите мандати. Сите примарни чинители можат да бидат почетна точка на контакт — воведна точка во системот за обезбедување услуги (полицијата во заедницата, училиштата, верските заедници, центрите за социјална работа, здруженијата за спортови, здравствените институции, обвинителството, судовите, граѓанските организации и медиумите). **Секундарните чинители** се оние кои креираат политики и донесуваат одлуки, органи и тела кои можат да влијаат врз квалитетот на давањето на услуги преку распределба на буџетот и останати стратегиски одлуки (градот Нови Пазар, локалните Совети за безбедност, Совети за родова еднаквост, Министерството за култура,

⁴⁵ Во Комитетот се застапени клучните институции што се борат против тероризмот и насилниот екстремизам, како што се претставници од сите министерства (особено од министерствата за здравство, образование, култура и социјална политика), полицијата и разузнавачките служби.

⁴⁶ Афродита Муслиу, Прашалник наменет за чинителите-граѓански организации, без датум

⁴⁷ „Referalni-Mehanizam-Za-Prevenciju-i-Suzbijanje-Ekstremizma-i-Radikalizma.Pdf“, 13

Министерството за образование, Министерството за внатрешни работи, Министерството за вработување и социјални прашања итн).⁴⁸ Улогата на полицијата во механизмот за упатување е главно фокусирана на полицијата во заедницата, којашто главно служи како контактна точка за упатување случаи од страна на граѓаните и други чинители за упатување случаи.

Предизвици и потреби

Гледајќи ја институционалната поставеност на правната рамка на земјите на Западен Балкан, забележуваме дека сите земји имаат усвоено правна рамка и национални стратешки документи како и акциски планови за С/БНЕ. Во повеќето земји, овие стратегии се во процес на повторно разгледување или, пак, се веќе разгледани и одново изготвени. Сите земји на Западен Балкан се дел од *Заедничкиот акциски план за борба против тероризмот во Западен Балкан*⁴⁹ што предвидува сеопфатен план со пет различни цели за подобрување на капацитетите, законодавството и усогласување на политиките, нагласувајќи го С/БНЕ.⁵⁰

Органите за спроведување на законот (полицијата) и другите безбедносни чинители играат клучна улога во С/БНЕ во сите земји на Западен Балкан, а ова се должи и на минатиот безбедносен пристап на владите коишто се соочувале со насилен екстремизам и сузбивање на тероризам, но, исто така, се должи и на постојните нивоа на капацитети за спроведување на законот, бидејќи тие мора да се позанимаваат со прашањата за обезбедување безбедност и заштита во заедницата.

Во поголемиот дел, полицијата и другите безбедносни чинители во земјите на Западен Балкан се главно вклучени во терцијарна и секундарна превенција.⁵¹ Институционалната поставеност и правната рамка на повеќето земји на Западен Балкан, општо, овозможуваат подобрување на улогата на полицијата и ја подобруваат соработката во С/БНЕ со останатите засегнати страни иако е потребно да се интервенира во примарното и секундарното законодавство. Понатаму, се напоменува дека иако постојат поттици во некои општини низ земјите на Западен Балкан преку воспоставување мултисекторски или мултидисциплинарен механизам за решавање на С/БНЕ, предизвиците што треба да се разгледаат и решат се како што следува.

Главни предизвици во С/БНЕ

- недостиг на доверба кон сегментите на граѓанското општество и другите засегнати страни како што се институциите на централно и локално ниво, кои не се директно вклучени во прашањата за безбедност, како што се психолозите, психијатрите, социјалните работници и општинските работници;
- недостиг на капацитети на локално ниво, како што се ограничени ресурси за службениците за надзор на условно ослободување, социјалните работници, психолозите во училиштата;
- недостиг на систематски постапки и методи за процена на ризик меѓу засегнатите страни одговорни за С/БНЕ;
- недостиг на размена на информации помеѓу органите за спроведување на законот/полицијата, практичарите на локално ниво и граѓанските организации;
- недостиг на заеднички протоколи за меѓуагенциска комуникација и соработка;⁵²
- политичка нестабилност во земјите на Западен Балкан;

⁴⁸ „Referalni-Mehanizam-Za-Prevenciju-i-Suzbijanje-Ekstremizma-i-Radikalizma.Pdf“, 15

⁴⁹ Европска комисија, 2018 година, Заеднички акциски план за борба против тероризмот во Западен Балкан, https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2018-10/20181005_joint-action-plan-counter-terrorism-western-balkans.pdf

⁵⁰ Арбер Фетиу и Диана Мишкова, „31.12.2020 Диана Мишкова, Симеон Евстатиев“, без датум, 6, <https://www.prevex-balkan-mena.eu/wp-content/uploads/2021/01/D5.1-Policy-brief-the-Balkans-1.pdf>

⁵¹ „NSCITF-Report-on-Countering-Violent-Extremism.Pdf“, без датум, 15, 16.

⁵² <http://www.crpm.org.mk/wp-content/uploads/2019/07/Passage4Prevent-prelom-ang.pdf>, 18.

- недостиг на чувствителност и свест за прашања поврзани со С/БНЕ меѓу полицијата;⁵³
- недостиг на ефикасни механизми за следење и процена на координацијата и имплементацијата на активностите;⁵⁴
- предизвикот за одржливост, недостиг на посебни средства наменети за механизмите;
- политичките назначени лица во националните центри за БНЕ го попречуваат континуитетот на мултиагенциската работа по промената на владата.

Зајакнување на улогата и соработката меѓу органите за спроведување на законот и другите чинители во С/БНЕ низ сите земји на Западен Балкан

Низ земјите на Западен Балкан, органите за спроведување на законот, односно полицијата, се дел од мултиагенциските работни групи во полето на спречување радикализам што води до насилен екстремизам и тероризам — без разлика дали станува збор за работата на полицијата во заедницата, општинските совети за безбедност, локалните совети за безбедност или механизмите за упатување на локално и централното ниво со членови специјализирани за БТ и разубување.

Полицијата може да игра значајна улога во овие мултиагенциски механизми. Некои од областите во кои полицијата може да соработува со другите чинители и во исто време да даде придонес ги вклучуваат: процесите на репатријација на СТБ и нивните семејства, управувањето со ризиците и ресоцијализацијата, реинтеграцијата и рехабилитацијата.

- Управување со ризик и ресоцијализација⁵⁵

Улогата и одговорностите на полицијата за создавање безбедна и сигурна средина во заедницата даваат предност за создавање доверба и можност за влијание врз заедницата, особено преку работата на полицијата во заедницата, комуникацијата со локалните институции и различните нивоа во заедницата, за да се создаде безбедна и сигурна средина. Затоа, овие фактори ѝ даваат на полицијата важна улога во управувањето со ризици и ресоцијализација на ослободените поранешни насилни екстремистички престапници. Иако управувањето со ризиците и ресоцијализацијата не се дел од одговорностите на полицијата, ниту во фазата пред ослободување на престапниците додека се во затвор, ниту по ослободувањето, полицијата може да игра улога во соработката со затворските служби и службите за условно ослободување. Во почетните фази за притворање на сторителот, полицијата може со затворските служби да сподели индивидуални процени на ризик/процени на заканите на насилните екстремистички престапници. Овие процени ќе им послужат на затворските служби за креирање индивидуални програми за дерадикализација во затворот и управување со безбедносните прашања во затворот. Истата постапка и соработката може да се користат заедно со службите за условно ослободување во фазата пред пуштање на слобода и откако престапникот ќе биде пуштен на слобода. Понатаму, единствената положба што ја има полицијата во заедницата, како што е секојдневна безбедност и заштита на заедницата, комуникација со клучните локални чинители во сферата на безбедност и заштита, пристапот и ангажманот со различните нивоа на заедницата и комуникацијата со нив, ја поставува полицијата во поволна позиција за придонес во процесот на управување со ризиците и ресоцијализацијата на ослободените поранешни насилни екстремистички престапници.⁵⁶

⁵³ Кена, Прашалник наменет за чинителите-граѓански организации.

⁵⁴ Фетиу и Мишкова, „31.12.2020 Диана Мишкова, Симеон Евстатиев“, 18.

⁵⁵ „GCERF-Strategy-for-Investment-in-the-Western-Balkans.Pdf“, 3, пристапено на 3 февруари 2023 година, <https://www.gcerf.org/wp-content/uploads/2015/12/GCERF-Strategy-for-Investment-in-the-Western-Balkans.pdf>

⁵⁶ https://homeaffairs.ec.europa.eu/system/files/201906/ran_pol_role_do_police_play_in_resocialisation_marseille_20190520_en.pdf 4.

Како што е веќе наведено, управувањето со ризиците и ресоцијализацијата спаѓа во надлежноста на затворските служби, а програмите за дерадикализација во затворот исто така може да се спроведат во соработка со невладините организации и граѓанските организации. Во овој контекст, улогата на полицијата темелена на законодавствата на земјите на Западен Балкан, не предвидува вклученост во рамки на затворите. Меѓутоа, постојат модели каде што полицијата има улога во фазата пред пуштање на слобода, како што е случајот со градот Орхус во Данска. Овој пристап ѝ овозможува на локалната полиција да врши посети на затвореникот, што, пак, овозможува да се формира доверлив однос во почетната фаза на процесот на дерадикализација и ресоцијализација додека се отслужува затворската казна, а потоа, тој однос може да се развива и понатаму по ослободувањето.⁵⁷ Исто така, овој метод на дејствување ѝ обезбедува значајни податоци на полицијата, што може да се споделат со социјалните работници кои се вклучени во процесот по ослободувањето на сторителот и го олеснуваат процесот на реинтеграција на поединецот во заедницата.

Моделот Архус – Данска⁵⁸

Овој модел овозможува интервенција на две нивоа: се однесува на општата популација, а и на поединците.

Интервенција на општата популација:

- Подигнување на свеста на практичарите и јавноста преку куси инструкции и работилници за професионалците и едукативните институции.
- Подразбира соработка со локалните заедници. Вклучува дијалог со верските ентитети, културните здруженија и останатите главни чинители во заедницата, што е полн со почит и одлучен.

Индивидуална интервенција:

- Персоналот од првите линии на работните групи врши процена на ризици кај индивидуите и групите.
- Стручниот персонал добива совети за постапување со случаи поврзани со радикализација.
- Се обезбедува советување за случаи на индивидуи и семејства поврзани со радикализација.
- Се следат поединците што се изложени на ризик од радикализација или се вклучени во насилан екстремизам.
- Се изготвуваат планови за вонредни ситуации за странските борци и нивните семејства.

Ова се смета за едноставен модел што лесно може да се применува во општини од мал размер, но што е поважно, ја намалува стигматизацијата на одредени заедници. Затоа, се проценува дека е еден од многуте модели што може да се користат во земјите од Западен Балкан.

- Репатријација, реинтеграција и рехабилитација

Како што е напоменато погоре, органите за спроведување на законот заедно со другите засегнати страни, како што се граѓанските организации, локалната заедница, верските претставници,

⁵⁷ https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2019-06/ran_pol_role_do_police_play_in_resocialisation_marseille_20190520_en.pdf, 4.

⁵⁸ „Модел Архус: „Спречување на радикализација и дискриминација во Архус“, пристапено 16 октомври 2022 година, https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/radicalisation-awareness-network-ran/collection-inspiring-practices/ran-practices/aarhus-model-prevention-radicalisation-and-discrimination-aarhus_en

медиумите итн., имаат клучна улога во сузбивањето на тероризмот и С/БНЕ во земјите на Западен Балкан. Во овој контекст, полицијата има клучна улога во репатријација на СТБ, особено во процената и координацијата на процесот на враќање на СТБ и нивните семејства од Сирија.

Ваков беше случајот, особено со Албанија, Северна Македонија и Косово, кои преземаа активности за репатријација на граѓаните (СТБ и нивните семејства) од Сирија. Исто така, полицијата е еден од главните чинители во управувањето и процената на соработката со затворите и службите за условно ослободување во фазата пред пуштање на слобода. Додека во фазата по пуштањето на слобода, како што е случајот со Косово, има блиска соработка со мултидисциплинарниот систем за реинтеграција и рехабилитација преку Одделот за спречување и реинтеграција на радикализирани лица при Министерството за внатрешни работи.⁵⁹

Оваа соработка се одвива особено во терцијарната превенција,⁶⁰ чија цел е преку приспособени програми да се постигнат општи цели на исклучување, дерадикализација, реинтеграција и рехабилитација на сторителите на насилен екстремистички тероризам, СТБ повратници и нивни членови на семејството.

За да се постигнат посакуваните цели во Одделот за спречување и реинтеграција на радикализирани лица, полицијата назначи полициски службеници со соодветно познавање, искуство и вештини за справување со случаи на С/БНЕ и заедничка работа со другите институционални чинители и граѓанското општество. Полицијата ги достави потребните информации за поединците и процените на ризик за другите практичари кои мораа да интервенираат врз основа на потребите и барањата. Од друга страна, полицијата имаше корист од мултидисциплинарниот механизам, бидејќи така добива повеќе информации за психолошкиот профил на поединецот преку службите за ментално здравје и стекнува знаење за заедницата што го примила, семејството и општествените гледишта каде што личноста е реинтегрирана. Ова им помогна на полицијата и безбедносните чинители да креираат подобри планови за безбедноста на заедницата.

Дури и на локално ниво, полицијата игра клучна улога во С/БНЕ преку механизмите за упатување, онаму каде што локалните совети за безбедност и општинските совети за безбедност ги имаат утврдено. Во сите механизми на локално ниво, полицијата нема водечка улога, но придонесува преку експертизата што ја има во однос на трендовите и феноменот во заедницата, како и знаењето за заедницата. Полицијата е главно вклучена во овие механизми преку работа во заедницата. Во досегашното истражување во земјите на Западен Балкан е забележана важноста на соработката помеѓу полицијата и другите чинители во С/БНЕ. Меѓутоа, потребни се понатамошни истражувања и соодветна процена за постигнатите резултати, влијанието на соработката во општеството и што е најважно, дали е постигната одржливост на овие механизми.

Во подрачјето на РиП, меѓународните невладини организации на земјите од Западен Балкан во соработка со претставниците на граѓанското општество од земјите на Западен Балкан, како што се Босна и Херцеговина, Косово и Северна Македонија имаат придобивки од проектот DRIVE, којшто го основа и финансира ЕУ, и има за цел да ги олесни заканиите поврзани со странските борци и исламските екстремисти преку подобрување на ефикасните практики на исклучување, рехабилитација и реинтеграција (ИРР), кои се темелат на третмани насочени кон човекот и вклученост на локланите заедници и јавните чинители. За оваа цел, проектот DRIVE се обидува да ги препознае и прошири најдобрите практики и политики што се однесуваат на програмите за исклучување, рехабилитација и реинтеграција, особено во земјите на Западен Балкан и зајакнување на практиките преку развивање одредени модули на обуки и кампањи за насочени за споделување.⁶¹

Темелен на пртистапот на целото општество, проектот DRIVE е приспособен да ги третира како целни групи различните чинители и засегнати страни, вклучувајќи ги националните и локалните креатори на политики, државните институции, граѓанските организации, социјалните работници, младинските

⁵⁹ Одделение за спречување и реинтеграција, Министерство за внатрешни работи, Косово.

⁶⁰ „NSCITF-Report-on-Countering-Violent-Extremism.Pdf“, 2.

⁶¹ „Проектот - MARTE - методологија, цели, очекувани резултати“ DRIVE (блог), пристапено на 9 март 2023 година, <https://drive-ontherightpath.eu/the-project/>

организации, институциите за спроведување на безбедноста и законот, верските чинители, поправните служби и службите за условно ослободување.

Проектот DRIVE во Северна Македонија

Партнер за спроведување на активностите во рамките на проектот DRIVE во Северна Македонија е невладината организација НЕКСУС - Граѓански концепт, чија основна цел е поттикнување и подобрување на демократијата.

Во рамките на овој проект, НЕКСУС е вклучен во:

- објавување истражувања и анализи за ранливите категории (жени и малолетници), врз основа на контекстот на Северна Македонија и споредба со другите партнерски земји.
- обезбедување обука „Зајакнување на капацитетите на работниците од прв ред (членови на мултидисциплинарните тимови) за сузбивање радикализам што може да доведе до насилство и помага во рехабилитацијата и реинтеграцијата на насилните екстремисти, СТБ повратниците и нивните семејства (жени и деца).“⁶²

- Други улоги на органите за спроведување на законот/безбедноста што треба да се подобрат со засегнатите страни

Органите за спроведување на законот/безбедноста, како што е објаснето претходно, се вклучени во различни мултиагенциски пристапи за сузбивање радикализам и екстремизам што водат до тероризам. Затоа, како дополнување на улогите наведени претходно, исто така имаат улога и одговорности, со кои придонесуваат во подобрувањето на соработката и постигнувањето на целите во целиот процес на С/БНЕ. Во продолжение се некои од улогите на органите за спроведување на законот/безбедноста:

- поради нивниот близок однос со заедницата, вршат и **рана идентификација и рано предупредување** на лица што може да се ранливи на радикализација и, како и на трендови во заедницата што се однесуваат на ризикот од радикализација и екстремизам;
- подигнување на **свеста** заедно со другите засегнати страни во заедницата за да се подобри отпорноста на заедницата;
- спроведување **процени на ризик** кај лица подложни на екстремистички идеологии и радикализација, како и индивидуални **процени** за лица што веќе биле засегнати од радикализам.

„Полицијата ги нема сите потребни податоци и не е во можност сама да го направи тоа. ... Полицијата не треба да ги троши ресурсите на задача што подобро ќе ја изврши некој друг.“⁶³

⁶² Афродита Муслиу, Прашалник наменет за чинителите-граѓански организации.

⁶³ https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/en?file=2020-09/ran_pol_role_for_police_officers_utrecht_212016_en.pdf

Моделот на Косово за РиР⁶⁴

Од 2018 година, Косово изработи програмски насоки РиР за радикализирани лица, ранливи лица и особено за вратени СТБ и нивните семејства. **Главните елементи на програмата се:**

- a) социо-економска поддршка,
- b) психолошка поддршка,
- c) теолошка или идеолошка поддршка,
- d) советување за семејствата,
- e) поддршка преку рекреативни и културни активности,
- f) менторство.

Оваа програма ја спроведува Одделот за спречување и реинтеграција на радикализирани лица (ОСРПЛ) во соработка со мултидисциплинарните тимови на централни и локални нивоа, што се поддржани од надворешни донатори како што се Глобалниот фонд за ангажман и отпорност на заедницата (GCERF), Меѓународната организација за миграција и Европската Унија и од други амбасади (американска, холандска и британската), акредитирани во Косово.

Дел од мултидисциплинарните групи на централно ниво се:

- a) Националниот координатор за спречување на насилен екстремизам и борба против тероризам
- b) Одделението за спречување радикализам и реинтеграција
- c) Косовската полиција
- d) Поправните служби
- e) Службата за условно ослободување
- f) Психолозите и психијатрите
- g) Невладините организации
- h) Граѓанското општество
- i) Религиозни проповедници и теолози

Во рамките на програмите водени од Одделот за спречување и реинтеграција на радикализирани лица, третирани се повеќе од 400 лица, а сите интервенции се спроведени врз основа на индивидуалните процени на потребите и процените на ризик.

Во спроведувањето на РиР програмата, главна улога има Одделот за спречување и реинтеграција на радикализирани лица, додека целта на владата е да се пренесе одговорноста на локално ниво, каде се воспоставуваат мултидисциплинарни тимови.⁶⁵

На локално ниво

Централното ниво соработува со локалното ниво во справувањето со случаи поврзани со С/БНЕ, зајакнувајќи ја нивната улога во градење на капацитети, препознавање на лица одговорни за создавање на мултидисциплинарни тимови преку пилот проекти што ќе ги надгледуваат С/БНЕ и РиР. Како што е објаснето претходно, ваков проект се спроведува во општините Хани и Елезит со поддршка од Обединетото Кралство, врз основа на моделот Channel.⁶⁶ Листа со примери за позиции што треба да се вклучат во мултидисциплинарниот тим се:

- a) претставник од Директоратот за труд и социјална политика,
- b) претставник од Општинскиот директорат за образование,
- c) претставник од Директоратот за млади, култура и спорт,

⁶⁴ Хоти, Прашалник за чинителите на власта, 30 јули 2022 година.

⁶⁵ Хоти, Прашалник за чинителите на власта.

⁶⁶ Хоти, Прашалник за чинителите на власта, 30 јули 2022 година.

- d) претставник од Директоратот за јавно здравје,
- e) претставник од Службата за условно ослободување,
- f) претставник од полицијата во заедницата,
- g) претставници од граѓанското општество,
- h) претставник од верска заедница.

Во продолжение е даден пример за вклученоста на различни чинители во РиР и нивните задачи:

Лицето X (СТБ) се враќа од Сирија со сопругата и децата.

Лицето X (СТБ), во правниот систем ќе се третира во согласност со Кривичниот законик.

- Полицијата спроведува сигурносна проверка и процена на ризик.

Одделот за спречување и реинтеграција на радикализирани лица заедно со мултидисциплинарните тимови врши процени поврзани со соодветната експертиза:

- социјалните работници ја разгледуваат социо-економската состојба,
- докторите вршат медицински преглед,
- психијатрите спроведуваат психолошка процена,
- верските претставници или теолозите ја спроведуваат идеолошката процена.

Врз основа на сознанијата, се изработува општа програма за РиР наменета за семејството и за секое дете, според специфичните потреби.

Потоа, локалните тимови за превенција и реинтеграција ги спроведуваат следниве активности.

На пример, за семејството:

- врз основа на потребите, социолошката и економската поддршка, домувањето, образованието, облекувањето итн.

На пример, за децата:

- различни рекреативни, спортски и културни активности,
- запишување во училиште и обезбедување соодветна програма за учење,
- сесии со психолози и психијатри, итн.

За жени:

- психијатриско и психолошко советување,
- работилници на различни теми, како што е воспитувањето,
- професионални обуки за вработени или самовработени,
- грантови за самовработување, итн.

Во текот на целиот процес е вклучено граѓанското општество заедно со другите засегнати страни. Во зависност од капацитетите на невладините организации, нивната вклученост може да се фокусира на психолошката поддршка, помошта во образованието и професионалната подготовка, помошта за самовработување преку грантови, или преку други образовни и културни активности, со цел да се олесни процесот на одвојување на личноста од екстремизмот и насилството, а да се приближи до придобивките од програмите за РиР, Улогата на невладините организации и останатите сегменти од

граѓанското општество може да е поефикасна во програмите за РиР, особено за некои чувствителни категории, како што се жени и деца.⁶⁷

Со соработката помеѓу институционалните чинители и граѓанските организации при изготвувањето на стратешки документи и програми за РиР, се утврди дека активностите за спроведување се појасни и добро координирани. Исто така, ова доведе до зголемување на капацитетите и можностите во спроведувањето на програмите за РиР.

Меѓутоа, иако е постигната добра практика на соработка и координација помеѓу институционалните чинители и граѓанското општество, **сè уште претставува предизвик** прашањето за одржливо финансирање, иако значаен дел од програмата за РиР и понатаму зависи од меѓународни донации.

Пасусот во продолжение ја нагласува соработката на институциите со чинителите од граѓанското општество во спроведување на активностите за постигнување на целите во С/БНЕ.

Фактот дека граѓанските организации се вклучени во С/БНЕ и РиР во соработка и координација со другите чинители за спроведување на законот го потврдуваат и интервјуата со засегнатите страни, претставниците на граѓанските организации и службениците од државните институции. За успешно спроведување на активностите и процена на индивидуалните потреби на вратените СТБ и нивните семејства, полицијата преку Одделот за спречување и реинтеграција на радикализирани лица при Министерството за внатрешни работи, сподели податоци со граѓанските организации за вратените СТБ и нивните семејства, како и за локациите на заедниците што ги примиле. Покрај тоа, граѓанските организации беа вклучени во изготвувањето на програмите за РиР во Косово финансирани од Меѓународната организација за имиграции и од Одделот за спречување и реинтеграција на радикализирани лица.⁶⁸

За подетална илустрација, Фондот за развој на заедницата (CDF), Центарот за обука и ресурси за застапување, Градење на заедницата Митровица и други локални невладини организации, во соработка со Одделот за спречување и реинтеграција на радикализирани лица, се спроведува програмата за РиР во Косово, којашто се базира на индивидуалните потреби на повратниците. На (жените) повратници им се овозможуваат стручни курсеви и часови за родителство, а им се дава поддршка преку грантови— како и преку градење вски со локалните претпријатија преку обезбедување пракса.⁶⁹ Истото се однесува и на мажите повратници. Иако тие се приведени по нивното враќање, сепак, во затворите им се нуат стручни курсеви.

Понатаму, се организираат театарски форумски активности каде децата во училиштата ги гледаат претставите и понатаму ги објаснуваат нивните карактеристики, рекреативни и образовни активности (посета на историски и културни локалитети) како и третман и учење преку уметноста, драматерапија и процес на справување со драма, што им овозможува да ги искажат своите искуства преку уметност, и на тој начин да се соочат и да ги надминат своите трауми. Од друга страна, пак, децата повратници, како и нивните родители, имаат придобивки од индивидуалните сесии со психијатри, што г овозможува Министерството за внатрешни работи во соработка со Министерството за здравство.⁷⁰

Во 2016 година, во Косово, Глобалниот фонд за ангажман и отпорност на заедницата воспостави Механизам за поддршка на земјата со повеќе засегнати страни, којшто е сè уште активен. Со механизмот претседава Министерството за внатрешни работи и се состои од членови од различни владини институции, вклучувајќи членови од донаторската заедница. Членовите на граѓанското општество и меѓународните институции, исто така, обезбедуваат насоки за Механизмот за поддршка

⁶⁷ Менсур Хоту, Прашалник за чинителите на власта, јануари 2023 година.

⁶⁸ Менсур Хоту.

⁶⁹ Ребека Кена, Прашалник наменет за чинителите-граѓански организации, 28 февруари 2023 година.

⁷⁰ Ребека Кена.

на земјата. Главната функција на Механизмот за поддршка на земјата е да обезбеди сопственост и стратешки преглед на работата на Глобалниот фонд за ангажман и отпорност на заедницата, од процена на потребите до развој на стратегија за инвестирање, развој на изразувањето интерес, разгледување на предлог-апликации и препораки за финансирање.⁷¹

Во моментот, Косово се подготвува за зголемување на капацитетите на локалните/општинските нивоа за справување со вратени СТБ, каде се вклучени различни профили (психијатри, психолози, социјални работници) што ќе станат обучувачи-на-обучувачите за прашањата поврзани со менталното здравје на повратниците, а коишто понатаму ќе ги споделуваат сознанијата со професионалците на локално ниво.

Клучни лекции

1. Владините и институционалните механизми не можат самостојно да успеат во С/БНЕ без мултиагенциски и мултидисциплинарен пристап, при што клучна улога имаат невладините организации и граѓанското општество.
2. Мултиагенцискиот и мултидисциплинарниот механизам за упатување обезбедија резултати во С/БНЕ, особено во моделите на некои замји на Западен Балкан што применуваат активна вклученост на различни ентитети од граѓанското општество.
3. Улогата на органите за спроведување на законот е клучна во С/БНЕ, особено поради нивната експертиза во сузбивање и борба против тероризмот и насилниот екстремизам. Меѓутоа, соработката помеѓу органите за спроведување на законот и другите релевантни чинители во некои држави од тој регион не е задоволителна.
4. Во земјите на Западен Балкан има воспоставени програми за РиР и тие можат да помогнат во намалувањето на насилниот екстремизам, особено преку активната вклученост на механизмите на локалната управа. Има стотици СТБ и нивни семејства коишто веќе се вратиле во земјите на Западен Балкан. Досега, нема докази за нивно повторно вклучување во случаи на тероризам (рецидивизам).
5. Различни модели на механизми за упатување што се користат во земјите на Европската Унија, можат да се користат и во земјите на Западен Балкан, со тоа што ќе се усвојат во согласност со локалниот контекст.

Препораки

⁷¹ Менсур Хоти, Прашалник за чинителите на власта.

1. Да се избегне претерана секуритизација преку овозможување можности и доделување одговорности на другите релевантни чинители, вклучувајќи образовни институции, социјални работници, психолози, психијатри, граѓански организации.
2. Да се воспостави и зајакне соработката, вклучувајќи размена на податоци и взаемна доверба помеѓу органите за спроведување на законот и претходно наведените чинители: образовните институции, социјалните работници, психолозите, психијатрите, граѓанското општество, вклучувајќи ги и медиумските куќи.
3. Експертизата на полицијата и разузнавачките служби треба да се користи за процена на ризик кај радикализираните лица, со организирање на заеднички обуки со другите засегнати страни.
4. Полицијата, службите за условно ослободување и поправните служби, треба да ја зголемат размената на податоци за лицата обвинети за насилен екстремизам и тероризам со останатите засегнати страни што се вклучени во спроведување на активностите за РиР врз основа на потребата за знаење и потребата за споделување.
5. Да се поттикне градење на капацитети во С/БНЕ на локални нивоа (меѓу органите за спроведување на законот, социјалните работници, психолозите итн.), вклучувајќи го спроведувањето на програмите за РиР.
6. Соработката треба да се зголеми не само во борбата против насилниот екстремизам, туку и во превенцијата меѓу другите чинители и полицијата, без да се наруши довербата во заедницата.
7. Да се заштитат заложите преку создавање одржливи механизми преку долгорочно, национално и локално финансиско планирање.

Дополнителни текстови

1. Kiran M. Sarma. (2019). Multi-Agency Working and preventing violent extremism: Paper 2. https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2019-04/ran_hsc_policy_mawr_report_sarma_26032019_en.pdf
2. United Kingdom Home Office (2021). Prevent Multi-Agency Panel Duty guidance: protecting people vulnerable to being drawn into terrorism. Statutory guidance for panel members and partners of local panels. <https://www.gov.uk/government/publications/channel-and-prevent-multi-agency-panel-pmap-guidance#:~:text=Details,while%20PMAP%20operates%20in%20Scotland.>
3. Radicalisation Awareness Network (2017). EX POST PAPER The role for police officers in multi-agency working and information sharing. https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2020-09/ran_pol_role_for_police_officers_utrecht_212016_en.pdf
4. Radicalisation Awareness Network (2019). Ex Post Paper What role do police play in the resocialisation and risk management of released former terrorist offenders? https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2019-06/ran_pol_role_do_police_play_in_resocialisation_marseille_20190520_en.pdf
5. Radicalisation Awareness Network (2018). RAN ISSUE PAPER Multi-agency working and preventing violent extremism I. https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files_en?file=2020-09/multi-agency-working-preventing-violent-extremism-042018_en.pdf
6. Organization for Security and Co-operation in Europe (2019). Understanding Referral Mechanisms in Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization That Lead to Terrorism Navigating Challenges and Protecting Human Rights A Guidebook for South-Eastern Europe. <https://www.osce.org/files/f/documents/7/4/418274.pdf>

За авторот:

Фатос Маколи има магистер по стратегиски и одбранбени студии и има стипендија за студии за борба против тероризмот на Факултетот за меѓународни безбедносни прашања при Националниот универзитет за одбрана. Иама завршено виша програма на студии за безбедносни стратегии и нерегуларно војување на Воената академија во Вашингтон. Покрај ова, Фатос има дипломирано на FBI National Academy Session 262 во FBINA Квантико, Вирџинија. Фатос има 14 години искуство во борбата против тероризмот/насилниот екстремизам, како директор во борбата против тероризмот во Косово и беше член на неколку меѓувладини работни групи што изготвуваат закони, а подготвуваат и спроведуваат различни национални стратегии за безбедност, вклучувајќи ја и Стратегијата за борба против тероризмот и борба против насилниот екстремизам и радикализам.

Библиографија

- 'A Whole-of-Society Approach to Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization That Lead to Terrorism'. Accessed 3 February 2023. https://www.osce.org/files/f/documents/a/7/444340_0.pdf
- 'Aarhus Model: Prevention of Radicalisation and Discrimination in Aarhus'. Accessed 16 October 2022. https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/radicalisation-awareness-network-ran/collection-inspiring-practices/ran-practices/aarhus-model-prevention-radicalisation-and-discrimination-aarhus_en
- Afrodita Musliu. CSO stakeholder questionnaire, n.d.
- Ardit Orana and Skender Perteshi. 'Disengagement, Rehabilitation and Reintegration of Foreign Terrorist Fighters'. Accessed 12 August 2022. <https://qkss.org/en/publikimet/disengagement-rehabilitation-reintegration-foreign-terrorist-fiighters>
- Azinovic, Dr Vlado. Expert stakeholder questionnaire, 1 August 2022.
- 'Balkans-Regional-Report.Pdf'. Accessed 31 October 2022. <https://h2020connekt.eu/wp-content/uploads/2021/04/Balkans-Regional-Report.pdf>
- 'Channel Duty Guidance: Protecting People Vulnerable to Being Drawn into Terrorism', 56. Accessed 24 August 2022. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/964567/6.6271_HO_HMG_Channel_Duty_Guidance_v14_Web.pdf
- Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. 'Albania Report 2021'. Accessed 12 August 2022. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/albania-report-2021_en
- Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations.. 'Bosnia and Herzegovina Report 2021'. Accessed 10 August 2022. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/bosnia-and-herzegovina-report-2021_en
- Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations.. 'Kosovo Report 2021', 19 November 2021. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/kosovo-report-2021_en
- Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations.. 'North Macedonia Report 2021'. Accessed 16 August 2022. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/north-macedonia-report-2021_en
- DRIVE. 'The Project - MARTE - Methodology, Objectives, Expected Results'. Accessed 9 March 2023. <https://drive-ontherightpath.eu/the-project/>
- European Commission - European Commission. '2021 Enlargement Package'. Text. Accessed 31 October 2022. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_5275
- European Commission - European Commission. '2022 Enlargement Package'. Text. Accessed 31 July 2023. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_6082
- Fetiu, Arber, and Diana Mishkova. '31.12.2020 Diana Mishkova, Simeon Evstatiev', n.d., 22. <https://www.prevex-balkan-mena.eu/wp-content/uploads/2021/01/D5.1-Policy-brief-the-Balkans-1.pdf>
- GCERF. 'North Macedonia', 5 January 2022. <https://www.gcerf.org/north-macedonia/>
- 'GCERF-Strategy-for-Investment-in-the-Western-Balkans.Pdf'. Accessed 3 February 2023. <https://www.gcerf.org/wp-content/uploads/2015/12/GCERF-Strategy-for-Investment-in-the-Western-Balkans.pdf>
- Hoti, Mensur. Government stakeholder questionnaire, 30 July 2022.
- Hoti, Mensur. Government stakeholder questionnaire, 4 August 2023.
- Kapidži, Damir. 'BOSNIA AND HERZEGOVINA', 20. Accessed 12 August 2022. https://h2020connekt.eu/wp-content/uploads/2021/01/Bosnia_CONNEKT_Approaches_to_extremism.pdf
- Keka, Luan. Government stakeholder questionnaire, 21 June 2022.
- Lulzim Peci and Agon. 'Kosovo - Macro-Drivers of Radicalisation and Violent Extremism'. *Connekt* (blog). Accessed 4 August 2022. <https://h2020connekt.eu/publications/mapping-the-drivers-of-radicalisation-in-the-light-of-state-dynamics-in-kosovo/>
- Mensur Hoti. Government stakeholder questionnaire, January 2023.
- 'NSCITF-Report-on-Countering-Violent-Extremism.Pdf', n.d.

- 'Passage4Prevent-Prelom-Ang.Pdf'. Accessed 16 August 2022. <http://www.crpm.org.mk/wp-content/uploads/2019/07/Passage4Prevent-prelom-ang.pdf>
- Qena, Rebeka. CSO stakeholder questionnaire, 28 July 2022.
- Rebeka Qena. CSO stakeholder questionnaire, 28 February 2023.
- 'Referalni-Mehanizam-Za-Prevenciju-i-Suzbijanje-Ekstremizma-i-Radikalizma.Pdf'. Accessed 1 November 2022. <https://www.kcdamad.org/wp-content/uploads/2019/09/Referalni-mehanizam-za-prevenciju-i-suzbijanje-ekstremizma-i-radikalizma.pdf>
- Rosand, Eric, and Eric Manton. 'Lessons Learned from Preventing and Countering Violent Extremism in the Western Balkans' 41 (2021): 4. https://www.gcerf.org/wp-content/uploads/2021/05/rosand_and_manton_newsbrief.pdf
- 'Serbia Report 2022'. Accessed 31 July 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/serbia-report-2022_en
- 'Strategic Documents of MIAPA'. Accessed 1 August 2023. <https://mpb.rks-gov.net/f/39/Strategic-documents>
- 'The Role of Civil Society in Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization That Lead to Terrorism: A Guidebook for South-Eastern Europe'. Accessed 7 March 2023. <https://www.osce.org/secretariat/400241>
- 'Understanding Referral Mechanisms in Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization That Lead to Terrorism'. Accessed 7 March 2023. <https://www.osce.org/files/f/documents/7/4/418274.pdf>
- 'Understanding Referral Mechanisms in Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization That Lead to Terrorism: Guidebook for South-Eastern Europe'. Accessed 15 August 2022. <https://www.osce.org/secretariat/418274>
- United States Department of State. 'North Macedonia'. Accessed 16 August 2022. <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2020/north-macedonia/>
- 'Uspon desnice: slučaj Srbija – Ekstremizam, terorizam, strani borci'. *helsinki odbor za ljudska prava u srbiji*, 2022, 284. <https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/Uspon%20desnice%20-%20slucaj%20Srbija.pdf>

ПРОНАОЃАЊЕ ИНФОРМАЦИИ ЗА ЕУ

На интернет

Информациите за Европската Унија на сите официјални јазици на ЕУ се достапни на веб-сајтот на Европа на: https://europa.eu/european-union/index_en

Публикации на ЕУ

Можете да преземете или да нарачате бесплатни или публикации на ЕУ што се плаќаат од: <https://op.europa.eu/en/publications>. Може да се добијат повеќе примероци од бесплатни публикации ако се јавите во Europe Direct или вашиот локален информативен центар (видете https://europa.eu/european-union/contact_en).

Законот на ЕУ и сродни документи

For access to legal information from the EU, including all EU law since 1952 in all the official language versions, go to <http://eur-lex.europa.eu>

Отворени податоци од ЕУ

Порталот за отворени податоци на ЕУ (<http://data.europa.eu/euodp/en>) обезбедува пристап до групи од податоци од ЕУ. Податоците може да се преземат и повторно да се користат бесплатно, за комерцијални и за некомерцијални цели.

Radicalisation Awareness Network

RANI

Practitioners

Publications Office
of the European Union